

EU i Srednja i Istočna Europa: Produktivnost i konvergencija*

Prof. dr. Boris Vujčić
guverner Hrvatske narodne banke

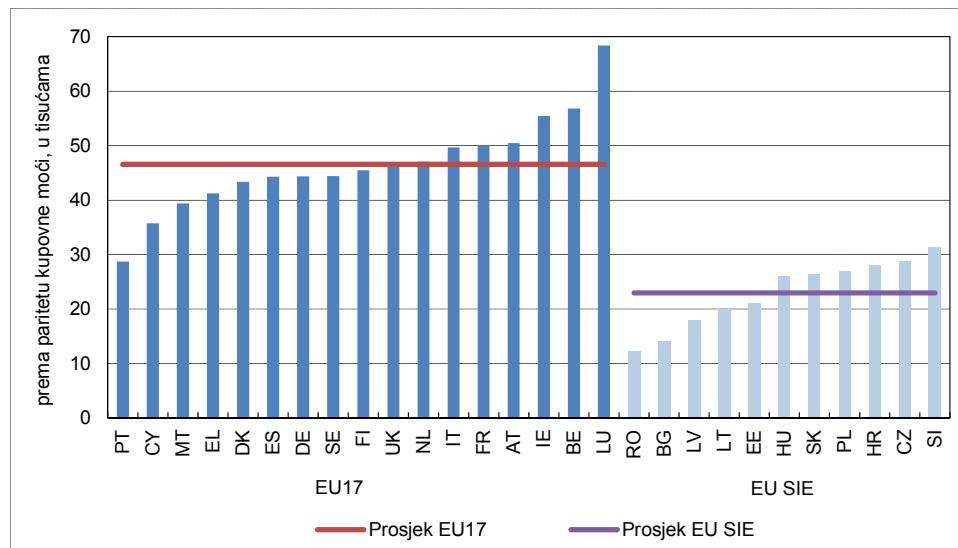
Od početka 90-ih godina zemlje Srednje i Istočne Europe (SIE) doživjele su znatnu institucionalnu i ekonomsku tranziciju i većina njih su sada punopravne članice Europske unije (EU). Bez obzira na to, njihova ekonomska konvergencija nije ni približno završena, a jaz u dohotku i produktivnosti između SIE-a i „stare“ Europe još postoji. Štoviše, čini se da je od početka svjetske finansijske krize 2008. godine napredak konvergencije usporen. Suočene s izazovima nakon krize, zemlje SIE-a trebat će pronaći nove i fleksibilnije pokretače procesa konvergencije i uspostavljanja učinkovitijih gospodarskih sustava u godinama koje dolaze. Osvrnamo se tako na ono što je dosad ostvareno i pogledajmo gdje leže mogućnosti za daljnji napredak gospodarstava zemalja SIE-a.

Značenje produktivnosti za relativni položaj zemlje

Rezultati zemalja Srednje i Istočne Europe, članica Europske unije (EU), od početka 90-ih bili su izvanredni, pa su one bile glavni pokretač rasta u Europi i jedini primjer konvergencije na Starom kontinentu. Zemlje SIE-a u početku su ostvarivale niske razine produktivnosti u usporedbi sa „starom“ Europom. To se nastavilo čak i tijekom prvih deset godina u tranziciji. Razina produktivnosti iznosila je samo polovinu prosjeka „stare“ Europe u 2002. (Slika 1.). Međutim, proces konvergencije bio je vrlo brz, čemu svjedoči i rast produktivnosti. Od početka 2000-ih rast produktivnosti u SIE-u prosječno je bio tri puta viši od onoga u ostatku EU-a (Slika 2.). Istodobno, takva se ostvarenja mogu u velikoj mjeri pripisati slabim rezultatima „stare“ Europe, u kojoj su zabilježena samo neznatna povećanja produktivnosti. Ovaj proces konvergencije i dostizanja „stare“ Europe malo se usporio tijekom krize, ali je i nadalje prisutan.

*Pripremljeno kao podloga izlaganju na konferenciji pod naslovom "Boosting EU Competitiveness – The Role of the CESEE Countries", u organizaciji Narodne banke Poljske i Austrijske narodne banke 15.-16. listopada 2015.

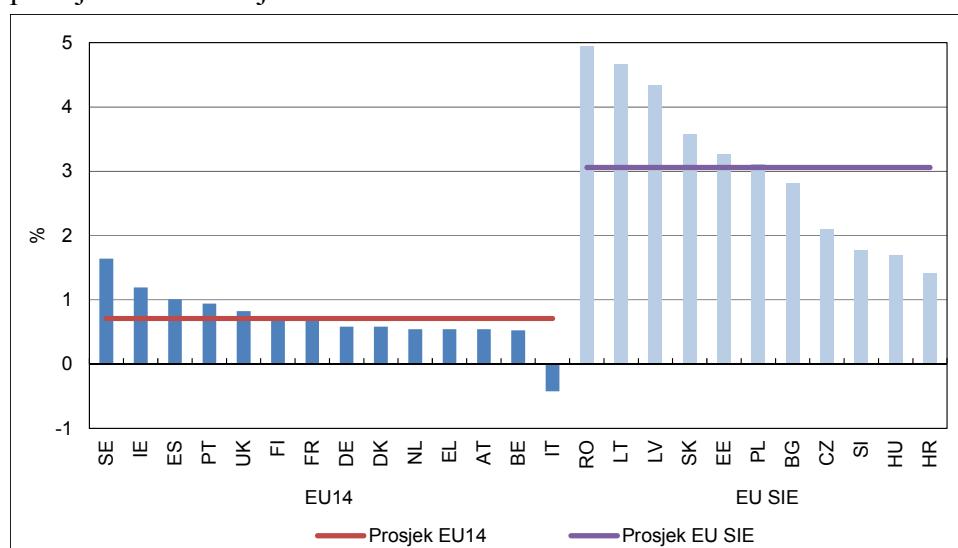
Slika 1. Produktivnost rada, 2002., prema paritetu kupovne moći (PPP), u tisućama

Napomene: AT = Austrija, BE = Belgija, BG = Bugarska, CY = Cipar, CZ = Češka, DE = Njemačka, DK = Danska, EE = Estonija, EL = Grčka, ES = Španjolska, FI = Finska, FR = Francuska, HR = Hrvatska, HU = Madžarska, IT = Italija, LT = Litva, LU = Luksemburg, LV = Letonija, MT = Malta, NL = Nizozemska, PL = Poljska, RO = Rumunjska, SE = Švedska, SK = Slovačka, SI = Slovenija, UK = Ujedinjena Kraljevina.

Izvor: Eurostat

Slika 2. Realna stopa rasta produktivnosti rada po zaposlenom, prosječni godišnji postotak promjene u razdoblju 2002. - 2013.

Napomene: AT = Austrija, BE = Belgija, BG = Bugarska, CZ = Češka, DE = Njemačka, DK = Danska, EE = Estonija, EL = Grčka, ES = Španjolska, FI = Finska, FR = Francuska, HR = Hrvatska, HU = Madžarska, IT = Italija, LT = Litva, LV = Letonija, NL = Nizozemska, PL = Poljska, RO = Rumunjska, SE = Švedska, SK = Slovačka, SI = Slovenija, UK = Ujedinjena Kraljevina.

Izvor: Eurostat

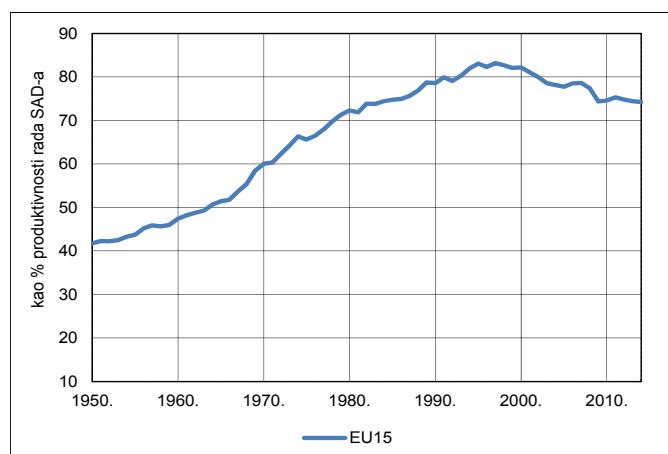
S druge strane, neravnomjerna raspodjela resursa i nadalje ostaje potencijalni problem u zemljama EU-a. Prema rezultatima objavljenim od strane istraživačke mreže za konkurentnost (engl. *Competitiveness Research Network* ili, skraćeno, *CompNet*) (ESB, 2014.), produktivnost je vrlo heterogena među poduzećima koja posluju unutar usko

definiranih sektora, a distribucija nije bila samo raspršena već i vrlo asimetrična, s relativno velikim brojem niskoproduktivnih poduzeća i manjim brojem visokoproduktivnih poduzeća (Lopez-Garcia i dr., 2015.). Prema raspoloživim podacima za zemlje SIE-a, raspodjela produktivnosti rada za Sloveniju može se istaknuti kao jedna od ravnomjernijih, dok se s druge strane u Rumunjskoj velika skupina poduzeća nalazi u području niske produktivnosti. Podaci pokazuju da postoji znatan potencijal za daljnje povećanje agregatne produktivnosti koje može proizaći iz realokacije resursa unutar sektora prema produktivnijim poduzećima kako bi se mogla ostvarivati daljnja povećanja produktivnosti.

Kakav je položaj EU-a u usporedbi s SAD-om

Uzimanje „starog“ EU-a kao referentne vrijednosti za zemlje SIE-a potaknuto je njegovom ulogom glavnoga gospodarskoga i trgovinskog partnera gospodarstava SIE-a, kao i s ciljem stvaranja područja zajedničke valute. S druge strane, ekonomski rezultati Sjedinjenih Američkih Država (SAD), od Drugoga svjetskog rata, rabe se za usporedbu konvergencije Europe kao i ostatka svijeta. Kriza je razotkrila brojne strukturne i institucionalne slabosti „starog“ EU-a. Međutim, proces konvergencije Europe prema SAD-u zapravo se zaustavio davno prije krize, sredinom 90-ih godina prošlog stoljeća. Od početka 2000-ih ponovo je ubrzan rast produktivnosti SAD-a, a jaz između SAD-a i Europe proširio se. „Stara“ Europa danas doseže razinu od oko 75% razine američkog bruto domaćeg proizvoda (BDP) po stanovniku (Slika 3.), jednako kao i zemlje SIE-a u odnosu na „staru“ Europu.

Slika 3. Produktivnost rada EU15

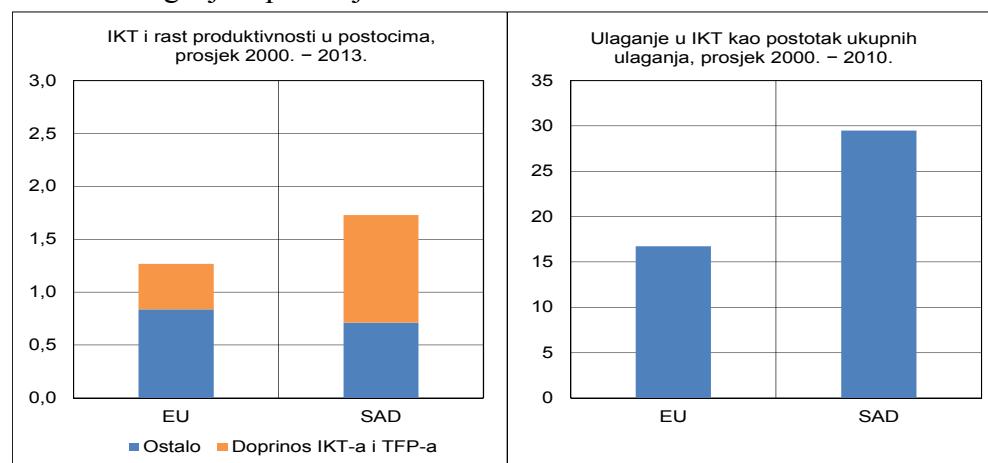

Napomena: Produktivnost rada po satima rada izraženo u američkim dolارima iz 1990. (konvertirano po Geary Khamis (međunarodni dolar) paritetu kupovne moći), US = 100.

Izvor: Total Economy Database, The Conference Board (2015.)

U brojnoj literaturi nastoje se objasniti razlike u produktivnosti između SAD-a i Europe, a velik je naglasak stavljen na revoluciju informacijsko-komunikacijskih tehnologija (IKT). Tvrdi se da razlog za viši rast produktivnosti u SAD-u leži u doprinosu IKT-a i visini ulaganja u industriju IKT-a. Prema podacima vidljivo je da postoji znatna razlika u ulaganju u IKT, doprinosa IKT-a i ukupne faktorske produktivnosti (engl. *total factor productivity*, TFP) povećanju produktivnosti SAD-a u usporedbi s onim u EU-u (Slika 4.). Osim toga, zanimljivo istraživanje Bartelsmana i dr. (2010.) pokazuje da nefleksibilnost na tržištu rada nepovoljno djeluje na rast industrije IKT-a. U tom smislu, stupanj lakoće poslovanja mјeren, npr., fleksibilnošću tržišta rada, kao i mnogim drugim pokazateljima, važan je za rast agregatne produktivnosti. Također, industrije koje se ubrzano mijenjaju, poput IKT-a, podložne su šokovima i kao takve trebale bi imati fleksibilne uvjete za zapošljavanje i otpuštanje. Iz tog razloga multinacionalna poduzeća nastojat će se suzdržati od pokretanja svojeg poslovanja u zemljama s prekomjerno reguliranim tržištima rada. Ovo istraživanje pokazuje da postoje razlike između fleksibilnosti tržišta rada u SAD-u i u Europi, ali i znatne razlike unutar same Europe, što ih čini više ili manje privlačnima za ulaganja u području IKT-a.

Slika 4. Ulaganja u području IKT-a

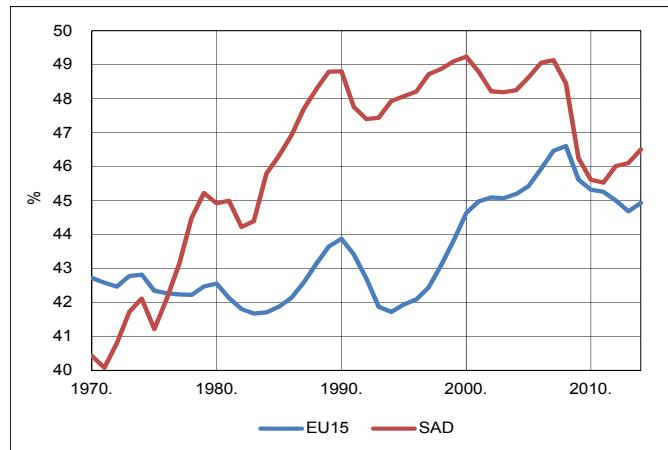
Napomene: EU KLEMS kratica predstavlja analizu inputa: kapitala (K), rada (L), energije (E), materijala (M) i usluga (S) na razini EU. OECD = Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj (engl. *Organisation for Economic Co-operation and Development*).

Izvori: EU KLEMS; The Conference Board; OECD

Raznolikost u kretanjima produktivnosti među zemljama djelomice se može objasniti i radnim navikama, gdje možemo izdvojiti dva trenda. Prvi trend su zapravo povoljna ostvarenja na tržištu rada u Europi. Naime, od sredine 90-ih godina prošlog stoljeća Europa je konvergirala prema SAD-u u smislu povećanja participacije rada i zaposlenosti, a ovaj trend je bio prisutan sve do početka krize. Od izbijanja krize došlo je do pada zaposlenosti i u EU-u

i u SAD-u, premda znatno brže u SAD-u. Međutim, tijekom nekoliko godina trajanja krize kretanja na tržištu rada u SAD-u i EU-u ponovo divergiraju (Slika 5.). Još jedan ključan, ali manje povoljan trend jest kretanje nastavka smanjenja radnog vremena u Europi (Slika 6.), i u apsolutnom i u relativnom smislu u odnosu na SAD.

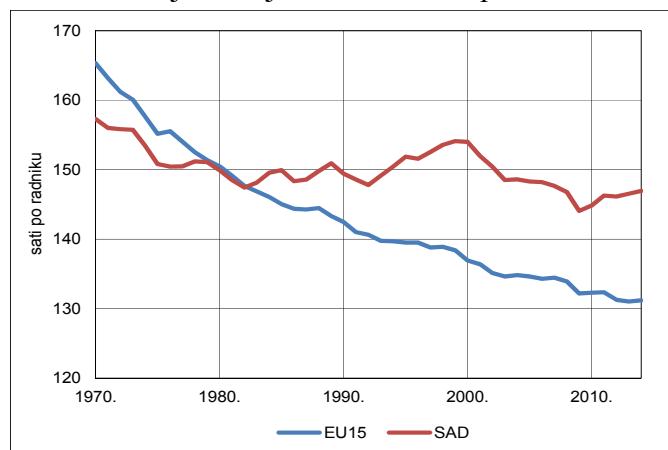
Slika 5. Zaposlenost u ukupnom stanovništvu, u postocima

Napomena: Prosječni sati rada za EU15 izračunati su kao prosjek za zemlje EU15.

Izvor: Total Economy Database, The Conference Board (2015.)

Slika 6. Prosječni mjesecni sati rada po radniku

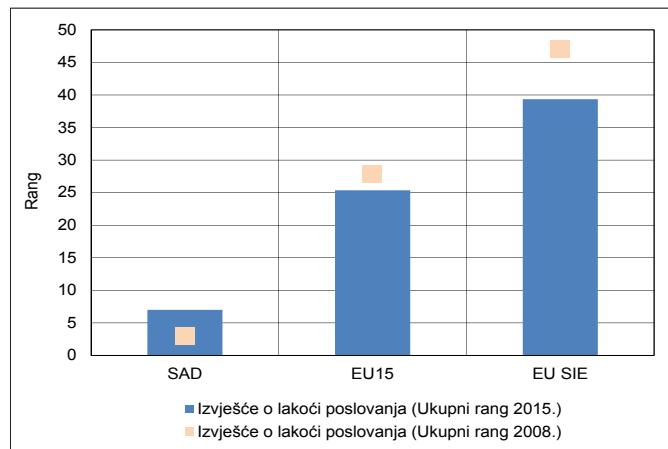
Napomena: Prosječni mjesecni sati rada za EU15 izračunati su kao prosjek za zemlje EU15 ponderiran BDP-om (konvertiran po Geary Khamis paritetu kupovne moći).

Izvor: Total Economy Database, The Conference Board (2015.)

Osim toga, postoje znatne institucionalne razlike između Europe i SAD-a. Prema Izvješću o lakoći poslovanja (engl. *Doing Business*) SAD je mjesto u kojem je poslovno okružje znatno povoljnije nego u „staroj“ Europi, dok zemlje SIE-a zaostaju još i više. Premda su zemlje SIE-a mnogo napravile od početka razdoblja tranzicije, u razdoblju nakon krize još više su poboljšale svoje poslovne okružje. Bez obzira na to, ovo je područje u

kojemu zemlje SIE-a još mogu mnogo učiniti te time pridonijeti budućem sustizanju „stare“ Europe i SAD-a.

Slika 7. Rang prema Izvješću o lakoći poslovanja

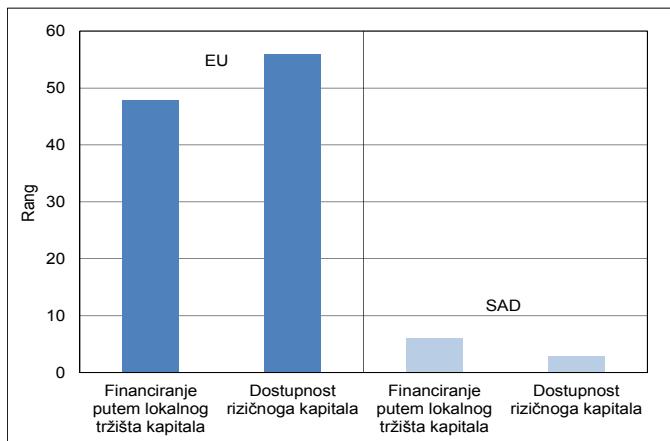
Napomena: EU15 = prosjek ranga 15 „starih“ zemalja članica EU-a; EU SIE = prosjek ranga zemalja Srednje i Istočne Europe.

Izvor: *Izvješće o lakoći poslovanja, 2008. i 2015., Svjetska banka*

Europa zaostaje i u dinamici poslovanja. U 90-ima sva velika poduzeća i sva brzorastuća poduzeća nastala su u SAD-u, a ne u Europi. Osim toga, dokazi pokazuju da je vjerojatnost ekspanzije ili kontrakcije veća za poduzeća iz SAD-a, dok u Europi dominiraju stara statična poduzeća (Bravo-Biosca, 2011.). Može se reći da šumpeterijanski koncept kreativne destrukcije znatno bolje funkcioniра u SAD-u nego u Europi. Manje dinamična distribucija rasta poduzeća u Europi upućuje na manje eksperimentiranja i sporiju preraspodjelu resursa od manje produktivnih ka produktivnijim poduzećima, koji su dva vrlo važna pokretača rasta produktivnosti. Osim toga, veći udio statičnih europskih poduzeća upućuje na nižu razinu konkurenčnih pritisaka, što potencijalno može štetiti rastu produktivnosti u dugom roku. Zbog toga je proces preraspodjele radne snage među poduzećima sporiji, što otežava rast produktivnosti u Europi. Nažalost, Europa ne uspijeva stvoriti okružje za brzorastuća poduzeća, a to je nešto što bi trebao biti cilj za cijelu Europu, a ne samo za zemlje SIE-a.

I napoljetku, u smislu financijskih uvjeta, možemo uočiti velike razlike između EU-a i SAD-a u dostupnosti financiranja putem vlasničkoga i rizičnoga kapitala. Mladim i perspektivnim poduzećima potreban je pristup izvorima financiranja kako bi podržala svoj potencijal rasta. Premda je ovo pitanje prepoznato u Europi, nije uočen velik napredak, osim u rijetkim slučajevima, poput onoga u Ujedinjenom Kraljevstvu.

Slika 8. Rang prema pristupu financiranju

Napomena: Rang EU-a = prosjek ranga zemalja EU28 ponderiran BDP-om.

Izvor: Globalno izvješće o konkurentnosti 2014./2015., Svjetski ekonomski forum

Dugoročna perspektiva

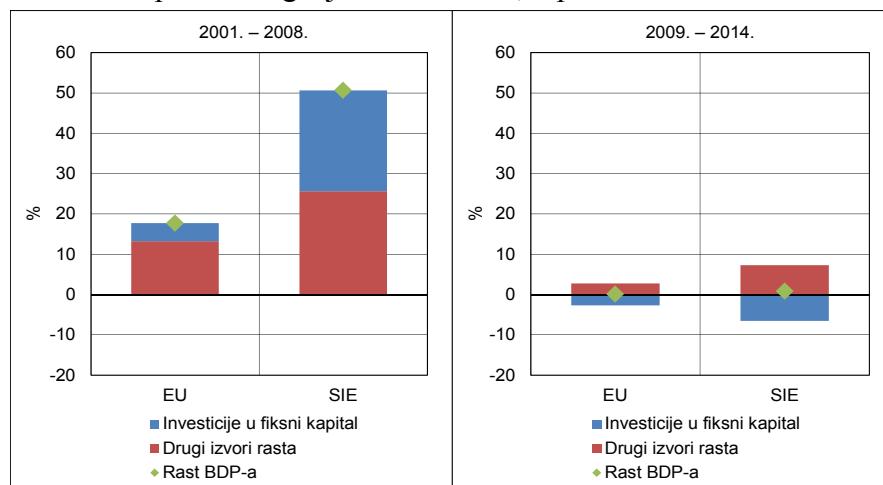
Jedna stvar koja je obilježila gospodarsku globalnu scenu od početka 2000-ih godina bio je vrlo brz rast produktivnosti u gospodarstvima u nastajanju i u razvoju. Nije samo Srednja i Istočna Europa sustizala „staru“ Europu već su tržišta u nastajanju sustizala razvijena gospodarstva, što je uvelike povećalo konkurentske pritiske. Rast produktivnosti u gospodarstvima u nastajanju i u razvoju dosegnuo je svoj vrhunac oko 2007. Od tada je u razvijenim gospodarstvima i gospodarstvima u nastajanju došlo do usporavanja rasta produktivnosti. Čini se da je ovo usporavanje za tržišta u nastajanju rezultat završetka razdoblja brzog sustizanja razvijenih zemalja (*The Conference Board*, 2014., 2015.).

Osim toga, globalizacija i povećana trgovinska integracija smanjile su prepreke pristupu različitim tržištima i dovele do premještanja proizvodnje među zemljama. Relativna cijena međunarodno razmjenjivih dobara se smanjila, što je moglo utjecati na dugoročna kretanja stopa inflacije. Intenzivnija globalna konkurenca sprječava poduzeća da povećaju cijene i stvara pritiske na smanjenje plaća u mnogim sektorima. Time bi se djelomično mogao objasniti izostanak uobičajene (povijesne) reakcije stopa inflacije na neuobičajene ekspanzivne monetarne politike koje središnje banke trenutačno provode. Globalizacija je možda razlog smanjenja snage cikličkog odgovora inflacije na fluktuacije u domaćoj proizvodnji. Cijene brojnih proizvoda koji se proizvode ili konzumiraju kod kuće sve više određuju strani, a ne lokalni činitelji potražnje i ponude. Štoviše, finansijska integracija omogućuje veće manjkove ili viškove trgovinske bilance, pa se tako oslabljuje odnos između domaće proizvodnje i potražnje. Međutim, u globaliziranom, konkurentnijem svijetu, zemlje

koje nemaju fleksibilnost plaća i/ili promjene produktivnosti suočene su s relativnim povećanjem jediničnih troškova rada (engl. *unit labour costs*, ULC), što dovodi do povećanja stopa nezaposlenosti i/ili povećanja javnog duga u zemljama koje odluče podržati slabe sektore.

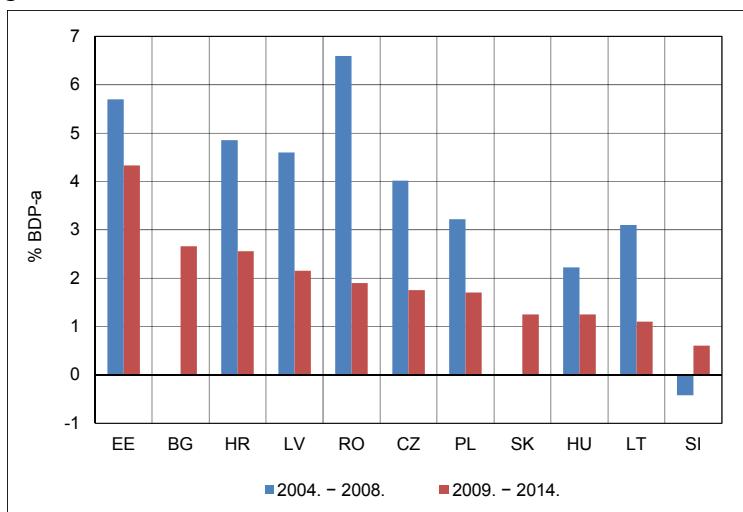
U recentnoj finansijskoj krizi model gospodarskog rasta potaknut investicijama zaustavljen je. Priljevi stranoga kapitala iz pretkriznog razdoblja naglo su presušili te time negativno utjecali na gospodarske rezultate u regiji SIE-a (Slika 9.). U razdoblju nakon krize neto priljevi stranih izravnih ulaganja smanjili su se u svim zemljama regije. U pretkriznom razdoblju Slovenija je bila jedini izuzetak ostvarujući neto odljeve međunarodnih ulaganja, dok su u svim drugim zemljama zabilježeni snažni priljevi stranih izravnih ulaganja (Slika 10.). Nakon krize, zajedno sa silaznim investicijskim ciklusom, regija SIE-a također se suočila s prekomjernom zaduženošću privatnog sektora. Ubrzano gomilanje duga u razdoblju prije nastanka krize izazvalo je zabrinutost zbog nemogućnosti otplate duga tijekom krize, što je pokrenulo proces razduživanja u razdoblju nakon krize. To je dodatno opteretilo oporavak ulaganja. Nakon što dug ponovo postane održiv i stope kolateralna se povećaju, tek tada možemo očekivati ponovno pokretanje ulaganja. Dovršetak procesa razduživanja je nužan, ali ne i dovoljan uvjet za ponovno poticanje rasta izravnih stranih ulaganja. Jasno je da regija SIE-a treba pronaći nove pokretače ulaganja, a veća je vjerojatnost da će ih pronaći na domaćem tržištu jer se pretkrizni snažni priljevi stranoga kapitala vjerojatno neće uskoro ponoviti (Dabrowski, 2014.). Stoga je danas za Srednju i Istočnu Europu glavni izazov kako promijeniti gospodarski sustav koji je bio zasnovan na uvezenim povećanjima produktivnosti u sustav zasnovan na endogenim izvorima inovativnosti kao pokretačima rasta.

Slika 9. Doprinos ulaganja rastu BDP-a, u postocima

Izvor: Eurostat

Slika 10. Izravna ulaganja: Obveze, prosjek razdoblja 2004. - 2008. i 2009. - 2014., u postocima BDP-a

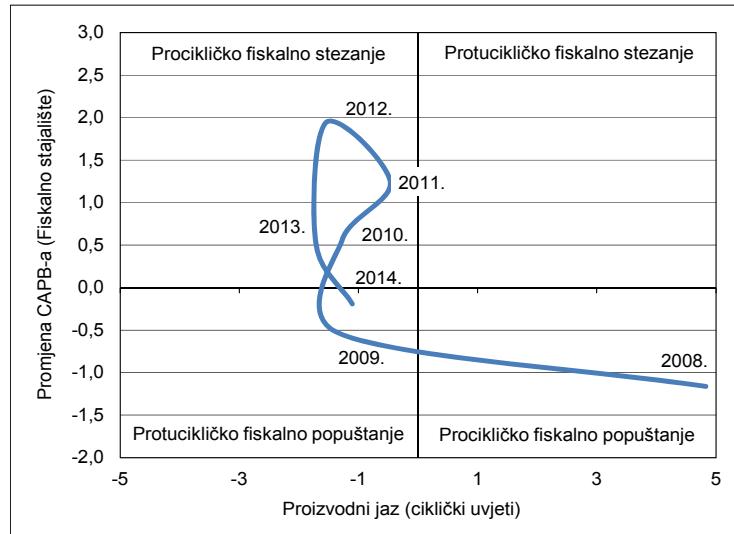

Napomene: Prosječne vrijednosti za Bugarsku dobivene su korištenjem podataka za razdoblje 2010. – 2014., a za Slovačku korištenjem podataka za razdoblje 2008. – 2014. Neto obveze izračunate su kao razlika između obveza i imovine, a pozitivan predznak odnosi se na priljev neto ulaganja. BG = Bugarska, CZ = Češka, EE = Estonija, HR = Hrvatska, HU = Mađarska, LT = Litva, LV = Letonija, PL = Poljska, RO = Rumunjska, SI = Slovenija, SK = Slovačka.

Izvor: Eurostat

Naposljetku, kojim se instrumentima politike može koristiti kako bi se ponovo pokrenuli rast i konvergencija? Brojni ekonomisti izdvajaju fiskalnu politiku kao poželjan instrument za podršku gospodarskom oporavku. No, u stvarnosti se fiskalna politika u regiji SIE-a ponašala suprotno od onoga što bi bilo poželjno. Fiskalna politika je uglavnom prociklička, tj. ekspanzivna prije krize i restriktivna za vrijeme krize (Slika 11.). Nameće se pitanje zašto zemlje nisu prilagodile karakter svoje fiskalne politike. Odgovor je jednostavan – jer nisu imale fiskalnog prostora da to učine. Ako ste u dobrim vremenima bili na pogrešnom mjestu, završit ćete na pogrešnom mjestu i u lošim vremenima, što je vrlo slično stajalištu makroprudencijalne politike. Nakon godina primjene ekspanzivnih politika države su za posljedicu imale gomilanje visokih manjkova i javnog duga, tako da, kada je nastupila kriza, zemlje nisu imale fiskalni prostor za provedbu proaktivnih protucikličkih fiskalnih politika. Visoki omjeri duga sada se neizbjegno moraju smanjiti i svesti na održivije razine. Osim baltičkih zemalja nijedna zemlja SIE-a, članica EU-a, nije još postigla svoje srednjoročne ciljeve koje je utvrdila Europska komisija (Slika 12.). Drugim riječima, ako se želi provesti fiskalni Pakt o stabilnosti i rastu, javna potrošnja ne bi trebala biti pokretač budućeg razvoja, barem ne u srednjem roku. Odnosno, oporavak ulaganja trebao bi uglavnom doći iz privatnih sektora, a ne od države.

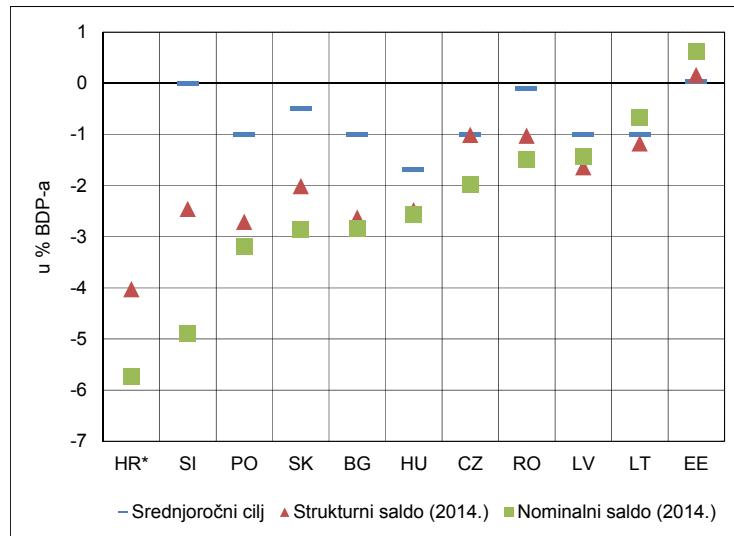
Slika 11. Cikličnost fiskalne politike

Napomene: Proizvodni jaz i promjena ciklički prilagođenoga primarnoga salda (engl. *cyclically adjusted primary balance*, CAPB) izračunavaju se kao prosjeci zemalja SIE-a EU-a ponderirani BDP-om. Utjecaj pomoći države financijskom sektoru isključen je iz izračuna CAPB-a.

Izvori: Baza godišnjih makroekonomskih podataka AMECO; Europska komisija; Hrvatska narodna banka (HNB)

Slika 12. Srednjoročni ciljevi

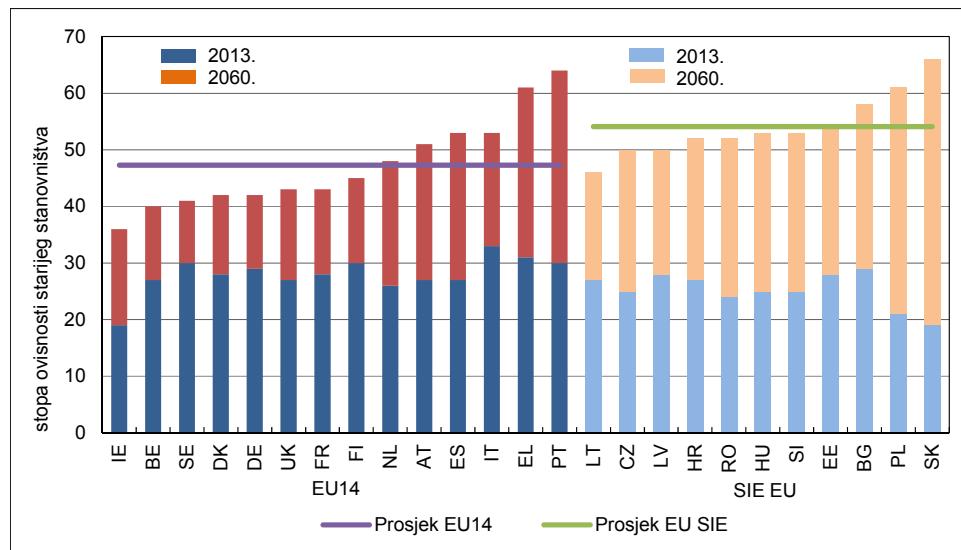
Napomene: Srednjoročni cilj za Hrvatsku još nije određen.

Izvori: Eurostat; Europska komisija

Povrh prethodno navedenih izazova, tu je i ozbiljan dugoročni problem, a to je starenje stanovništva. To je široko rasprostranjen, europski, i ne samo europski problem. Stanovništvo brže stari u Srednjoj i Istočnoj Europi nego u „staroj“ Europi, zbog čega je stanje posebno ozbiljno u tim zemljama. Stopa ovisnoga starijeg stanovništva udvostručit će se (Slika 13.) do 2060. To ne samo da će opteretiti perspektive gospodarskog rasta nego će i stvoriti dodatne pritiske na fiskalnu ravnotežu svih zemalja, premda različitim intenzitetom. Kako bi

odgovorila na ove izazove, nadležna će tijela morati ponovo razmisliti o usklađenosti tržišta rada te mirovinskih i zdravstvenih sustava s demografskim kretanjima. Mjere usmjerene ka povećanju stope participacije radne snage čini se kao očit i poželjan smjer politike, ali uz reforme mirovinskoga i zdravstvenog sustava.

Slika 13. Stopa ekonomski ovisnoga starijeg stanovništva

Napomene: Osobe stare 65 godina ili više iskazane kao postotak stanovništva u dobi od 15 do 64 godine. AT = Austrija, BE = Belgija, BG = Bugarska, CZ = Češka, DE = Njemačka, DK = Danska, EE = Estonija, EL = Grčka, ES = Španjolska, FI = Finska, FR = Francuska, HR = Hrvatska, HU = Mađarska, IT = Italija, LT = Litva, LV = Letonija, NL = Nizozemska, PL = Poljska, RO = Rumunjska, SE = Švedska, SK = Slovačka, SI = Slovenija, UK = Ujedinjena Kraljevina.

Izvor: Izvješće o starenju za 2015., Evropska komisija

Zaključne napomene

Osim ograničenog prostora za djelovanje fiskalne i monetarne politike, glavni je prioritet za regiju SIE-a upuštanje u duboke strukturne reforme. Monetarna politika je možda već napravila dovoljno, ako ne i previše. Nadalje, u većini zemalja ima malo ili nimalo fiskalnog prostora, posebno s obzirom na ograničenja monetarne politike da dugoročno podrži jeftino financiranje države. Predugo razdoblje krajnje niskih kamatnih stopa moglo bi postati kontraproduktivno jer bi moglo više poticati štednju nego potrošnju. Stoga regija SIE-a treba nastaviti s reformama koje povećavaju produktivnost domaćih gospodarstava, a posebice reformama za poboljšanje lakoće poslovanja kojima je cilj smanjiti složenost i troškove reguliranja poduzeća te jačanje pravnih institucija kao i unaprjeđenje ukupne efikasnosti javnog sektora.

Zaključno, tijekom idućeg desetljeća, SIE će se morati odmaknuti od klasičnog sustizanja oponašanjem i uvezanim povećanjem produktivnosti prema fleksibilnijem sustavu

utemeljenom na znanju s više dodane vrijednosti i raznolikijim izvozom. Zemlje SIE-a trebat će dodatno povećati produktivnost kapitala i rada vlastitim sredstvima, čime ulaganja u obrazovanje, IKT i istraživanje i razvoj postaju ključna. Fiskalne politike trebat će usmjeriti prema ponovnoj uspostavi održivosti, dok bi cilj makroprudencijalnih mjera trebalo biti očuvanje finansijske stabilnosti i izbjegavanje ponavljanja epizoda pretjeranog rasta. Vlade će morati pronaći načine za poticanje okružja koje nagrađuje eksperimentiranje, kažnjava inerciju i smanjuje troškove neuspjeha. To se ne odnosi samo na zemlje SIE-a već i na cijelu Europu, s ciljem izgradnje efikasnijih, dinamičnijih i produktivnijih gospodarskih sustava u godinama koje dolaze. I napoljetku, Europa, a posebno SIE, trebat će ponovo razmislići o usklađenosti tržišta rada, mirovinskih i zdravstvenih sustava sa sporim, ali sigurnim predstojećim izazovom ubrzanog starenja stanovništva. To će gotovo sigurno dovesti do različitih vrsta politika usmjerena ka povećanju participacije radne snage.

Literatura

- Bartelsman, E. J., A. G. Pieter and J. de Wind (2010), ‘Employment Protection, Technology Choice, and Worker Allocation’, *IZA Discussion Paper 4895*, Bonn: Institute for the Study of Labor (IZA).
- Bravo-Biosca, A. (2011), ‘A look at business growth and contraction in Europe’, 3rd European Conference on Corporate R&D and Innovation, *Nesta Working Paper 11/02*. London: Nesta.
- Dabrowski, M. (2014), ‘Central and Eastern Europe: uncertain prospects of economic Europe’, *Bruegel Institute*, blog post, Prosinac 10.: <http://bruegel.org/2014/12/central-and-eastern-europe-uncertain-prospects-of-economic-convergence/>.
- CompNet Task Force (2014), ‘Micro-based evidence of EU competitiveness: The CompNet database’, *European Central Bank Working Paper Series 1634*.
- European Commission (2014), ‘The 2015 Ageing Report – Underlying Assumptions and Projection Methodologies’, *European Economy 8|2014*.
- Lopez-Garcia P., F. di Mauro and the CompNet Task Force (2015), ‘Assessing European competitiveness: the new CompNet micro-based database’, *European Central Bank Working Paper Series 1764*.
- World Economic Forum (2014), ‘The Global Competitiveness Report 2014–2015’, edited by K. Schwab. Geneva: World Economic Forum.
- The Conference Board (2014), ‘2014 Productivity Brief. Key Findings: Global Productivity Slowdown Moderated in 2013. 2014 May See Better Performance’. New York: The Conference Board, Inc.
- The Conference Board (2015), ‘Productivity Brief 2015. Global Productivity Growth Stuck in the Slow Lane with No Signs of Recovery in Sight’. New York: The Conference Board, Inc.
- World Bank (2007), ‘Doing Business 2008’, Washington: The World Bank Group.
- World Bank (2015), ‘Doing Business 2015. Going Beyond Efficiency’, Washington: The World Bank Group